

VMBO 2025

Examenkijwijzer
De mens, de maat

KUNSTMUSEUM
DEN HAAG

NAAM: KLAS:
SCHOOL:
DATUM:

Dit is de examenkijkwijzer 2025 voor het vmbo, thema: De mens, de maat.

Met deze examenkijkwijzer bekijk je echte kunstwerken in het Kunstmuseum. Tegelijkertijd oefen je de termen die je straks moet weten voor het examen.

Goed om te weten

- > Houd afstand tot de kunstwerken.
- > In het museum mag niet worden gegeten of gedronken.
- > Schrijf met potlood.
- > Maak foto's zonder flits.

Voor de leerling

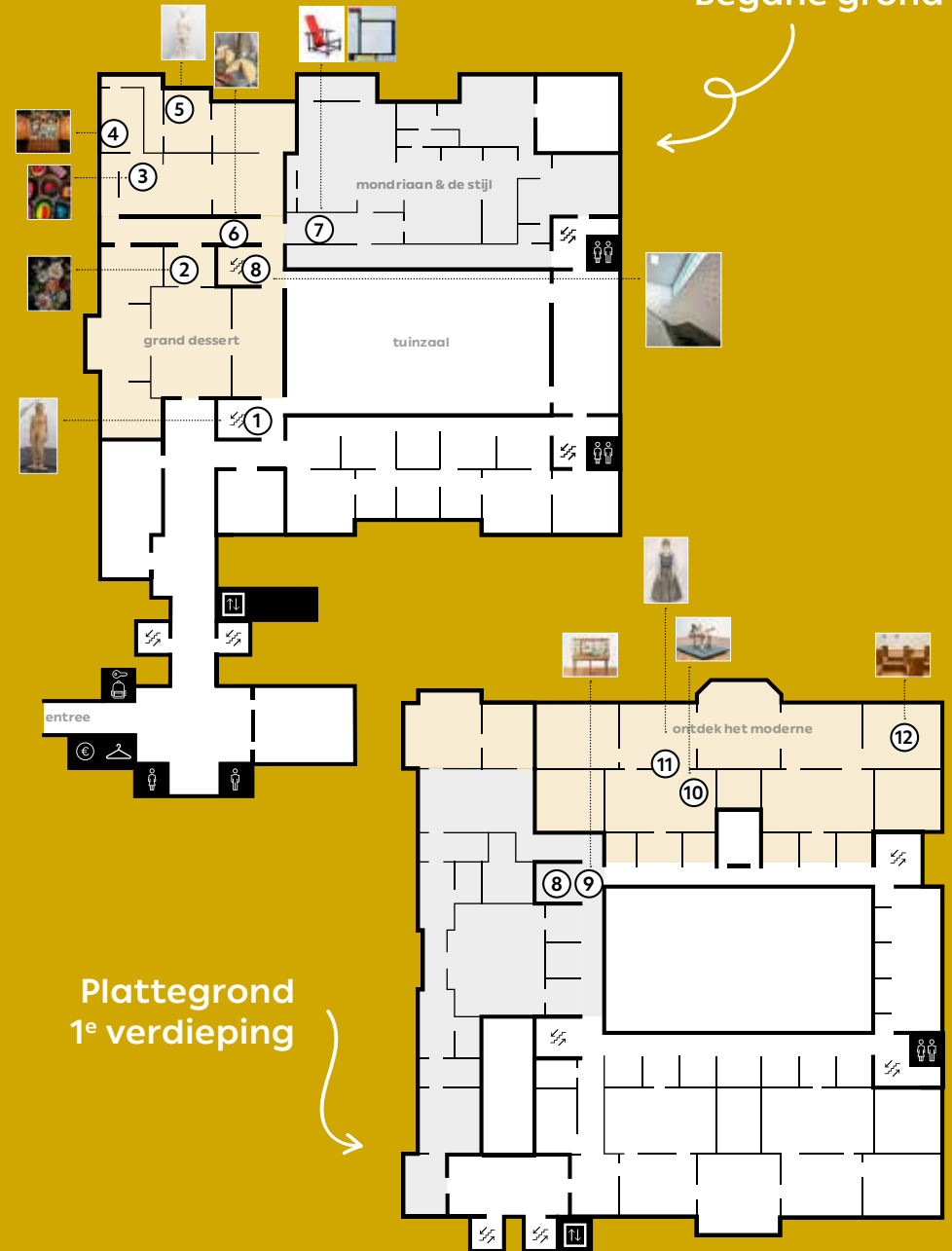
- > Gebruik de plattegrond om de kunstwerken in het museum te vinden.
- > Het nummer op de plattegrond is hetzelfde als het nummer van de opdracht.
- > Maak een keuze uit de opdrachten, of begin bij 1.
- > Bekijk het kunstwerk en begin met de vragen. Als je meer informatie nodig hebt, lees de tekst in het boekje.
- > Alle *cursief* gedrukte woorden vind je terug in de woordenlijst achterin dit boekje, tenzij het de titel van een kunstwerk is.

Voor de docent

In deze examenkijkwijzer vmbo staan 12 kunstwerken afgebeeld met bijbehorende opdrachten. U kunt de nummering volgen of zelf een selectie maken. Het nummer op de plattegrond is hetzelfde als van de bijbehorende opdracht. Op bladzijde 4 vindt u een korte inleiding op het thema. Achterin dit boekje staat een verklarende woordenlijst.

Het kan voorkomen dat een kunstwerk tijdelijk niet te zien is. Ook kunt u kunstwerken tegenkomen die bij het thema zouden passen, maar niet zijn opgenomen. Daarom is de laatste opdracht zo gemaakt dat u of de leerlingen zelf kiezen.

Plattegrond Begane grond

Welkom in Kunstmuseum Den Haag

Het thema voor het eindexamen beeldend voor het vmbo is: De mens, de maat. In deze kijkwijzer wordt het thema via het werk van verschillende kunstenaars belicht. Daarnaast oefen je de termen die je straks moet kunnen toepassen op je examen.

In het Kunstmuseum zie je authentieke kunstwerken 'in het echt'. Dat maakt het veel makkelijker de kunstwerken te beleven en zelf te ervaren. Vaak is de bedoeling of het idee van een kunstwerk veel duidelijker wanneer je het zelf fysiek beleeft. De verfstreek op een schilderij is zichtbaar, om een sculptuur kun je heenlopen, weer een ander kunstwerk is imponerend om het formaat.

Kunstwerken worden door mensen gemaakt, kunstenaars vertellen ermee hoe zij de wereld zien en ervaren. Hoe verhoudt de mens zich tot de natuur, tot zichzelf, tot anderen, tot de maatschappij? We gaan 'de menselijke maat' onderzoeken via verschillende kunstwerken: wat zegt de mens met de kunst die hij maakt?

Veel plezier!

1. Mensfiguur

Kunstenaar Stephan Balkenhol (1957)
Titel Naakte vrouw
Datering 1999
Materiaal Lindehout
Object Sculptuur

Stephan Balkenhol is een Duitse kunstenaar die figuratieve beelden van hout maakt. Mensfiguren, uit boomstammen gebeiteld, uit één stuk. Hij heeft een heel herkenbare beeldtaal die versterkt wordt door de techniek. Of de beelden nou naakt zijn of gekleed, klein of groot, man of vrouw.

Dit beeld heeft een ruwe huid, het is best grof uit het hout gehakt. Delen van het gezicht en het lichaam zijn beschilderd. De figuur staat op een sokkel, waar het beeld aan vast zit, de sokkel is beschilderd. Het gehele beeld is 250 cm hoog. De houding is typisch, de vrouw staat er wat verwonderd bij, ze neemt geen pose aan en ze lijkt zich niet echt bewust te zijn van haar naaktheid. Alsof ze hier niet hoort.

Opdrachten

1. Kun jij naar dit beeld kijken? Beschrijf waarom wel of niet.

2. Is dat anders wanneer het een naakte man zou voorstellen? Zo ja, licht het verschil toe.

Titel: Naakte man (2018)

3. Welke beeldende kunstvorm is dit?

- Schilderkunst
- Beeldhouwkunst
- Grafiek
- Fotografie
- Film- en videokunst

4. Welke woorden horen bij je keuze en bij dit beeld?

- Buste
- Sokkel
- Afgietsel
- Sculptuur
- Vakmanschap

5. Wat is de juiste volgorde van het maakproces, hoe heeft de kunstenaar gewerkt? Nummer de afbeeldingen van stap 1 t/m 5. Geef bij elk beeld een beschrijving van de stap.

Stap __

Stap __

Stap __

Stap __

Stap __

6. Welk gereedschap heeft deze kunstenaar zoal nodig (ook te zien op de foto's)?

7. Hier zie je een ander werk van de kunstenaar. Onderbouw waarom je dit werk wel of niet vindt passen bij het beeld in het museum, aan de hand van de *voorstelling* en *zeggingskracht*.

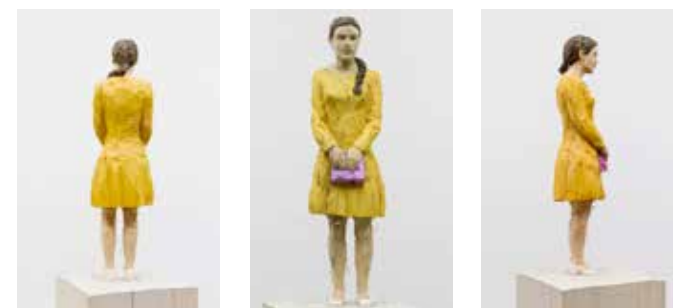

Titel: *Berkenbos*, (2018)

8. Als het beeld in het museum kleding aan zou hebben gekregen, welke kleding (op de rechterpagina) vind je dan het meest passend? Kruis aan. En waarom vind je dat? Leg je (vrije) keuze uit aan de hand van *aspecten van de voorstelling*.

9. Wat is een kenmerk van een *sculptuur* en zie je terug op onderstaande foto's?

10. Op welke foto staat de 'Vrouw in gele jurk' en *profiel*? En op welke *en face*? Zet het erbij.

2. Bitterzoet maatwerk

Omschrijving Suikerbloemen
Kunstenaar Natasja Sadi (1975)
Datering 2024
Materiaal Suikerpasta

Kunstenaar Natasja Sadi maakt bloemen, gemaakt van suiker die bijna niet van echt zijn te onderscheiden. Herken jij ze? Ze gebruikt een eeuwenoude techniek die vroeger gebruikt werd voor versieringen op tafels van rijke mensen. Suikerpasta is een voorloper van porselein. Hier staan de bloemen in piramidevazen uit de zeventiende eeuw, gemaakt van Delfts aardewerk. Daarmee refereert de kunstenaar aan de geschiedenis van suiker. Suiker is niet alleen een voorloper van porselein, het komt net als porselein ook uit China.

Net als op suiker, waren rijke Nederlanders gek op het verfijnde Chinese porselein, de VOC voerden dit op schepen naar Nederland. Ze wilden zelf ook porselein kunnen maken, omdat porselein vershippen zo duur was, maar omdat de Hollandse klei niet wit is (zoals kaolien) maar donker, ontstond er aardewerk in de plateelbakkerijen in Delft. Net als in China werd het aardewerk beschilderd met kobaltblauwe verf, met prachtige decoraties zoals vogels, bloemen en leeuwen. Zo ontstond het wereldberoemde Delfts Blauw.

In de tweede helft van de zeventiende eeuw kwam een grote suikerhandel op gang: men ging suikerriet verbouwen op plantages in Suriname, waar tot slaaf gemaakte mensen uit vooral Afrika moesten werken en werden uitgebuit. Men wilde zo zoveel mogelijk macht krijgen en winst maken. Suiker werd wel het witte goud genoemd. Pas vanaf de 19e eeuw werd in Europa suiker betaalbaar gemaakt voor iedereen. Ook de handel in bloemen, kent vele minder mooie kanten: zo opent Natasja Sadi met haar suikerzoete bloemen een dialoog over de invloed van het verleden op het heden.

Opdrachten

1. Bekijk de twee *symmetrische* vazen met daarin de suikerbloemen van kunstenaar Sadi. Beschrijf de *zeggingskracht* met je eigen woorden:

2. Welke kenmerken versterken dit?

Denk aan *verschijningsvorm*, *stijl* en *vakmanschap*.

3. Lees de tekst over de achtergrond van deze gecombineerde kunstwerken. Is de *zeggingskracht* hierdoor voor jou veranderd? Licht je antwoord toe.

Omschrijving Stel bloempiramiden
Vervaardiger: Plateelbakkerij Het Monriaanshoofd Delft
Datering 1685-1690
Materiaal Aardewerk met tinglazuur

Opdrachten

1. Wanneer een kunstwerk *maatwerk* is, moet de maker rekening houden met specifieke wensen van de opdrachtgever. Bekijk de twee piramidevazen. Bedenk enkele wensen van de opdrachtgever die je terugziet in de aspecten van de vormgeving.

2. Wie zou de opdrachtgever destijds geweest kunnen zijn, denk je? Licht je antwoord toe.

3. Als een kunstwerk een gebruiksfunctie heeft noem je dit:

- Autonome kunst
- Toegepaste kunst

4. Wat is de *gebruiksfunctie* hier?

5. De vazen werden in de zeventiende eeuw op een ambachtelijke manier gemaakt in een plateelbakkerij. Beschrijf materiaal en techniek van de piramidevaas:

6. Eenmaal gebakken werden de vazen geglazuurd en met de hand beschilderd. Beschrijf de *decoraties*:

3. Van formaat

Kunstenaar
Peter Anton (1963)

Titel
Alluring Assortment ('Begeerlijk assortiment')

Datering
2023

Materiaal
Gemengde techniek

Object
Sculptuur

Dit verrukkelijke werk is van Amerikaans kunstenaar Peter Anton. Hij maakt sculpturen met allerlei soorten snoep als inspiratiebron: het lijkt erop en is heel realistisch, maar van ander materiaal gemaakt. We zien hier een uitvergroting van een bonbondoos, met reuzenbonbons in allerlei soorten en kleuren. Sommige zijn opgegeten of aangebroken.

De kunstenaar gebruikt alledaagse herkenbare producten, en bevaagt hiermee het consumentisme: het kunstwerk spreekt mensen aan op hun zwakheid voor allerlei lekkers en verleidt je om 'te zondigen'. Bij het zien van zijn werk kan het water je in de mond lopen, en we zijn gewend onze behoeftes snel te bevredigen. De kunstenaar is gefascineerd door de grote rol van voedsel in onze maatschappij en hoe het ons gedrag in het dagelijks leven beïnvloedt. Het kunstwerk refereert ook aan onze persoonlijke herinneringen aan zoetigheid: welke gevoelens roept het bij jou op? Word je er blij van of troost het je, walg je ervan of gebruik je het als verwennerij?

Opdrachten

1. Is de voorstelling herkenbaar? Wat zie je?

2. Wat roept het kunstwerk bij jou op? Heb je er herinneringen of een gevoel bij? Positief of negatief? Schrijf op:

3. Bespreek met elkaar het antwoord op vraag 2. Is dat voor iedereen hetzelfde?

4. Hoe zorgt de kunstenaar ervoor dat zijn werk de aandacht krijgt?

5. Het werk is arbeidsintensief om te maken. Soms duurt het maken van één sculptuur wel drie maanden. Wat zijn de uitdagingen voor de kunstenaar? Bedenk er drie:

1 _____

2 _____

3 _____

6. Op welke manier maakt de kunstenaar gebruik van ritme en herhaling?

7. Waar ben jij het mee eens:

- Het kunstwerk is decoratief bedoeld en mooi om naar te kijken.
- Dit kunstwerk is een kritiek op het *consumentisme*: de moderne mens kan geen weerstand bieden aan zijn verlangen naar genot.
- Het kunstwerk verleid ons met dezelfde middelen als de *consumptiemaatschappij* om ons heen.

4. Poppe

Maker Sara Rothé
Omschrijving Kabinet met poppenhuis
Datering 1743
Materiaal o.a. eikenhout, koper, glas, zilver, porselein, textiel

Dit is het poppenhuis van Sara Rothé. Zij was een rijke vrouw uit Amsterdam, die kunst verzamelde en dit poppenhuis samenstelde. Het is gemaakt in een kabinet, met lades en deurtjes die dicht kunnen, een miniatuurversie van het kabinet staat in een van de kamers.

Poppenhuizen werden in de achttiende eeuw niet gemaakt voor kinderen om mee te spelen, maar voor volwassenen. Om zelf naar te kijken en om aan anderen te laten zien. Het poppenhuis liet het perfecte huishouden zien, waar iedereen een voorbeeld aan kon nemen. 'Poppe' betekent oorspronkelijk 'miniatuur'. De kleine gebruiksvoorwerpen zijn allemaal met de hand gemaakt door ambachtslieden en van echt glas, porselein en zilver.

De meubels zijn van moeilijk te bewerken materialen als notenhout en kersenpitten, de potten en pannen in de keuken van hetzelfde materiaal als toen in werkelijkheid: tin, ijzer en koper. De schilderijen in het poppenhuis zijn gemaakt door Jurriaan

Buttner, een kunstschilder die ook een schilderij maakte waar Sara Rothé opstaat. Zelf borduurde en weefde ze, hield van de kunsten en schreef uitgebreid over het ontstaan van het poppenhuis in haar notitieboekjes.

Schilderij van Jurriaan Buttner uit 1735, met rechts afgebeeld Sara Rothé.

Opdrachten

1. Bekijk het poppenhuis. Wat is het effect van het formaat van de kamers op jou (de kijker)?

2. De kamers van het poppenhuis zijn op schaal ingericht: 1:9. Leg uit wat miniatuur betekent in deze verhouding.

3. Welke functie heeft dit poppenhuis al sinds de 18e eeuw?

- Een toegepaste functie: om linnengoed in te bewaren
- Een beeldende functie: om naar te kijken
- Een gebruiksfunctie: om mee te spelen

4. Aan welke aspecten van de vormgeving kun je dit zien?

5. Op het schilderij op de afbeelding is Sara Rothé afgebeeld in rode jurk. Het poppenhuis was van haar. Past zij bij de sfeer van het poppenhuis? Noem enkele aspecten van de voorstelling en vergelijk ze met het poppenhuis om je antwoord uit te leggen.

6. Waaraan kun je op de afbeelding zien dat zij van de kunsten hield? Het is op symbolische wijze toegevoegd aan de voorstelling.

5. Suikermaat

Beeld: LAM Museum Mark Blower

Kunstenaar Tom Friedman (1965)
Titel Zonder titel (Zelfportret)
Datering 1999
Materiaal Suikerklontjes

Amerikaans kunstenaar Tom Friedman is een conceptueel kunstenaar, de kunstwerken die hij maakt zien er steeds anders uit, in vorm en materiaal. Hij transformeert alledaags materiaal om tot een kunstwerk. Hij gebruikte vaker etenswaren, zoals spaghetti en kauwgom. In dit geval maakte hij een zelfportret van suiker: wit, en hoekig door de vorm van de klontjes.

Suikerklontjes, het materiaal waar dit kunstwerk van gemaakt is, is te koop in iedere supermarkt. Door herkenbare materialen te gebruiken (in plaats van traditionele kunstmaterialen) probeert de kunstenaar contact te maken met de kijker, die reageert op de herkenning. Hij maakt iets bijzonders van iets gewoons. Tegelijkertijd krijgt het materiaal meer betekenis.

Opdrachten

1. Vergelijk de foto's van het kunstwerk in dit boekje met het echte werk in de vitrine. Wat valt meteen op aan het formaat?

2. Van welk materiaal is dit werk gemaakt?

3. Tot welk *genre* behoort het?

Beeld: LAM Museum

4. Wat kun je weten over de identiteit van de afgebeelde persoon aan de hand van de *aspecten van de voorstelling*?

5. Een suikerklontje is 20 x 20 x 12 mm. Licht toe hoe het materiaalgebruik invloed heeft op de verschijningsvorm en structuur van dit kunstwerk.

6. Beschrijf de houding van het beeld:

7. Welk woord vind je het meest van toepassing op de houding van de persoon:

- stoer
- neutraal
- kwetsbaar
- ontspannen
- zelfverzekerd
- dynamisch

8. Ken je de uitdrukking 'Van suiker zijn'? Leg aan de hand van deze uitdrukking uit hoe het materiaal de *zeggingskracht* van het portret vergroot.

6. A sense of home

Kunstenaar Benjamin Li (1985)
Titel Fortune Cookies
Datering 2023
Materiaal Keramik

Kunstenaar Benjamin Li woont en werkt in Rotterdam. Hij maakte fortune cookies (gelukskoekjes) van keramiek. Grappig is dat ze veel groter zijn dan de 'echte' koekjes met een wens er in. De grootste die de kunstenaar ooit maakte van klei, is een halve meter groot. Hij hoopt op een wow-effect bij degene die ernaar kijkt, zodat we op een nieuwe en frisse manier naar dit beroemde koekje kijken.

Een fortune cookie wordt opengebrouwen om zo het briefje met een gelukwens erop te kunnen lezen. Vaak wordt gedacht dat dit typisch Chinees is, maar het is eigenlijk een Amerikaans concept. Zo roept de kunstenaar vragen op over identiteit, representatie en stereotypen. Hij volgt als het ware de weg die voedsel gaat over de wereld, zoals hij ook zijn eigen Chinese achtergrond en familiegeschiedenis meeneemt. Dit kunstwerk is onderdeel van een groter onderzoek dat hij deed naar Chinees-Indonesische restaurants in Nederland, die staan voor het integreren van Aziatische mensen in de Nederlandse samenleving en cultuur.

Bron: Rijksakademie, LAM Museum

Opdrachten

1. Herken je de voorstelling? Licht je antwoord toe.

2. Noem tenminste twee verschillen met hoe we dit product kennen.

3. Wat is het effect op de kijker?

4. Waar is het kunstwerk van gemaakt?

5. Beschrijf de techniek:

6. Wat zit er in het kunstwerk?

Hoe krijg je het eruit? En is dat mogelijk met het materiaal waar het van is gemaakt?

7. De kunstenaar heeft een Chinese achtergrond en woont en werkt in Nederland. Zijn ouders werkten in een Chinees-Indonesisch restaurant, werk waardoor Aziatische mensen een plek konden veroveren in de samenleving. Leg een verband met de verschijningsvorm van dit kunstwerk en de achtergrond van de kunstenaar.

8. Discussieer met elkaar over de *zeggingskracht* van dit kunstwerk. Wat wil het vertellen?

Kijk ook eens op zijn website: Benjaminli.nl
Herken je de vormgeving?

7. Menselijke stijl

Kunstenaar Gerrit Rietveld (1888- 1964)
Titel Rood-blauwe stoel
Datering 1919
Materiaal Beukenhout, multiplex en verf
Object Stoel

Tijdens de Eerste Wereldoorlog in 1917 ontstond in Nederland het tijdschrift De Stijl, een initiatief van kunstenaars die zou leiden tot een ingrijpende verandering van hoe de wereld er tot die tijd uitzag. De verschillende kunstenaars in de groep, zoals Gerrit Rietveld en Piet Mondriaan, hielden zich bezig met architectuur, vormgeving, schilderkunst en beeldhouwkunst. Ze bedachten een nieuwe manier om met schoonheid om te gaan: een meubel mag best op een sculptuur lijken, een gebouw op een schilderij en het leven zelf op kunst. Een moderne wereld waarin de oude grenzen mogen vervagen.

Schilder Mondriaan ontwikkelt een beeldtaal waardoor een schilderij niet meer op een afbeelding van de werkelijkheid lijkt. Die beeldtaal bestaat uit de kleuren rood, geel en blauw en uit de niet-kleuren zwart, grijs en wit. En horizontale en verticale lijnen en vlakken. Die kunnen op een doek geschilderd worden of in zijn atelier op de muur. Ook de grenzen van het schilderdoek worden opgezocht.

Rietveld is een andere heel bekende kunstenaar van De Stijl. Hij ontwierp meubels, zoals deze wereldberoemde stoel in de kleuren van De Stijl die totaal nieuw van vorm was. Stoelen, tafels, kasten en andere gebruiksvoorwerpen zouden er voortaan uitzien als sculpturen in het interieur van de toekomst. Een mooi voorbeeld van een totaalkunstwerk volgens de regels van De Stijl is het huis dat hij met Truus Schröder ontwierp. Op de tentoonstelling staat een maquette met daarin ook de rood-blauwe stoel in miniatuur.

Kunstenaar Piet Mondriaan (1872-1944)
Titel Compositie met rood, blauw, zwart, geel en grijs
Datering 1921
Materiaal Olieverf op doek
Object Schilderij

Opdrachten

1. Bekijk de rood-blauwe stoel van Rietveld. Beschrijf de kleuren, lijnen en vormen.

Kleur:

Niet-kleur:

Lijnen:

Vormen:

2. Een bekende uitspraak van Rietveld is: 'Zitten is een werkwoord', toen hij kritiek kreeg op deze stoel. Bedenk wat de kritiek is geweest naar aanleiding van *aspecten van de vormgeving*.

3. Met welke verhoudingen moet een ontwerper rekening houden om een goede stoel te kunnen ontwerpen?

4. Rietveld ontwierp ook deze stoel. Voor wie is die bedoeld?

5. Hoe noemen we een kunstwerk met een gebruiksfunctie?

- Autonome kunst
- Toegepaste kunst

6. Vergelijk de stoel van Rietveld met het schilderij van Mondriaan. Wat zijn de overeenkomsten in *verschijningsvorm*? En wat zijn de verschillen?

7. Het schilderij van Mondriaan is:

- Abstract
- Figuratief

Leg je antwoord uit:

8. Bekijk de titel van het werk. Wat is een *compositie*?

9. Hoe zou je deze compositie van Mondriaan het best kunnen beschrijven? Het is:

- Symmetrisch
- A-symmetrisch

- Evenwichtig
- Chaotisch

- Dynamisch
- Statisch

- Tweedimensionaal
- Driedimensionaal

- Organische vormen
- Geometrische vormen

10. Mondriaan moest als schilder rekening houden met de maten van zijn schilderdoek. Hij probeert die begrenzing op te heffen. Zie jij hoe?

8. Muurschildering

Kunstenaar Niele Toroni (1937)
Titel: Penseelafdrukken nummer 50 op regelmatige afstand van 30 centimeter
Datering: 2000
Materiaal: Acrylverf
Object: Muurschildering

Niele Toroni is een Zwitserse kunstenaar die niet bang is voor herhaling. Als je hem googelt zie je alleen maar kunstwerken die hij schildert in zijn zelfbenoemde stijl: *travail-peinture*. Schilderen is 'doen'. Schilderen is de toets, de handeling die hij maakt met een platte penseel nummer 50, met telkens een tussenruimte van 30 centimeter. Al is iedere toets die hij met het penseel maakt uniek: ze lijken op elkaar, maar zijn nooit precies hetzelfde.

Dit kunstwerk in het trappenhuis van het Kunstmuseum heeft overeenkomsten met het werk van kunstenaar Piet Mondriaan. Net als Mondriaan gebruikt hij hier alleen de drie primaire kleuren. Hij gebruikt één enkele kleur per wand. Bij het blauw is het deels op een doek geschilderd, waarmee hij de begrenzing van het schilderdoek opzoekt, hij laat de voorstelling doorlopen. Dat is iets waar Mondriaan op een andere manier ook mee experimenteerde.

Doordat de ruimtelijke omgeving bij ieder werk van Toroni anders is, ziet een kunstwerk er ook steeds anders uit. Het is dus de ruimte, de kleur en de drager die verschilt. Niet de handeling van het schilderen.

Opdrachten

1. Het Kunstmuseum heeft de grootste verzameling kunstwerken van Piet Mondriaan. Hoe refereert dit kunstwerk van Toroni daaraan? Denk aan de aspecten van de vormgeving kleur, vorm, compositie.

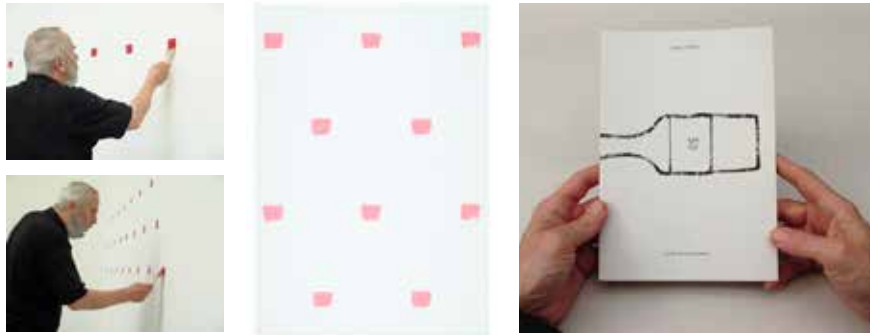
2. Hoe noemen we deze kleuren?

- Primaire kleuren
- Secundaire kleuren
- Tertiaire kleuren

Geef een kenmerk van deze kleuren:

3. Op welke manier heeft de *verschijningsvorm* van dit kunstwerk met de ruimte te maken?

4. Net als Mondriaan bevraagt de kunstenaar de grenzen van de maten van het schilderdoek. Bij welke kleur zie je dat het beste?

5. Beschrijf de werkwijze van de kunstenaar aan de hand van de afbeeldingen, de muurschildering en de titel.

6. De kunstenaar maakte dit *site-specific* werk eigenhandig. Geef een voorbeeld waaruit zijn vakmanschap blijkt.

7. Hoe noemen we een kunstwerk zoals deze zonder herkenbare voorstelling?

8. De kunstenaar heeft in opdracht van het museum deze muurschildering gemaakt in dit trappenhuis. Het is *maatwerk*. Hij moest rekening houden met de ruimte, de muren en de eisen van de opdrachtgever. Was dat voor deze kunstenaar een beperking of een uitdaging, denk jij? Leg je antwoord uit.

9. Menselijke natuur

Kunstenaar Mark Dion (1961)
Titel Marine Invertebrates
Datering 2013
Materiaal Glazen potten met plastic voorwerpen en alcohol in een vitrine

De Amerikaanse kunstenaar Mark Dion heeft een installatie gemaakt die doet denken aan een kast in een biologie- of natuurkundelokaal. De gevulde potten associëren we met bijvoorbeeld dieren op sterk water, de ordening met kennis en wetenschap. De inhoud van de potten maakt nieuwsgierig: we zien allerlei verschillende vormen in frisse kleuren. Wanneer je de titel vertaalt, lees je dat dit een verzameling van ongewervelde zeedieren is.

Eigenlijk speelt de kunstenaar met het thema 'De mens, de maat'. Hij levert met dit werk commentaar op hoe de mens naar de natuur kijkt. De mens heeft een systeem ontwikkeld om de natuur te ordenen (taxonomie), wat geen objectieve kijk op de natuur is, maar een culturele constructie. De ordening wordt bepaald door aannames, bepaalde waarden en associaties uit de menselijke samenleving. Het is een projectie van de mens op de natuur en zegt zo meer over de mens en de tijd zelf.

Opdrachten

1. Bekijk het werk en beschrijf wat je ziet.

2. De kunstenaar houdt zich bezig met ordenen. Hoe ordent hij?

3. De kunstenaar heeft de potten in een vitrinekast gezet. Wat doet dat met de *zeggingskracht* van het kunstwerk?

4. De kunstenaar vindt dat de mens niet objectief naar de natuur kijkt. Daarom is deze ordening best willekeurig. Hoe zou je de ordening kunnen aanpassen?

Kleur:

Vorm:

Formaat:

5. Bekijk de inhoud van de potten. De kunstenaar laat ons een verzameling ongewervelde zeedieren zien, zegt de titel. Ga jij daar in mee?

10. Sense of human

Kunstenaar Sarah Lucas (1962)
Titel NOBBY BLOKE
Datering 2017
Materiaal Panty's, vulsel, schoenen, stoel
Object Sculptuur

Sarah Lucas gebruikt readymade's in de beeldobjecten die zij maakt, zoals ook voor dit object. Vaak zijn het gebruiksvoorwerpen die raken aan taboes en clichés over sekse, die de kunstenaar met haar werk op een grappige manier blootlegt.

Zijzelf kreeg als jonge kunstenaar veel te maken met vooroordelen over haar uiterlijk. Omdat zij er 'jongensachtig' uitzag, werd ze zich bewust van de aannames die mensen hebben naar aanleiding van iemands uiterlijk. Bijvoorbeeld over diens seksualiteit of gender.

Ook alledaagse gebruiksvoorwerpen, worden als 'mannelijk' dan wel 'vrouwelijk' ervaren en vertellen ons welk gedrag en welke voorkeuren daar bij zouden horen. In haar werk is dat een thema dat Lucas onderzoekt: ze speelt met vooroordelen, zonder dat het per se over haar persoonlijk gaat. Want dat is ook een vooroordeel: dat vrouwelijke kunstenaars persoonlijke kunst maken over zichzelf.

In haar werk gebruikt Lucas alledaagse voorwerpen op dubbelzinnige wijze, en daagt ons zo uit om te onderzoeken hoe open we eigenlijk zijn.

Opdrachten

1. Wat zie je? Benoem *aspecten van de voorstelling*.

2. Schrijf je eerste reactie op.

3. Noem de drie *object trouvés* die de kunstenaar heeft gebruikt.

4. Is het voorwerp M,V of X?

Zet het erbij.

5. Het werk speelt met vooroordelen en clichés over mannelijkheid en vrouwelijkheid. Leg dit uit aan de hand van aspecten van de vormgeving.

6. Op welke manier verhoudt dit kunstwerk zich tot het thema 'De mens, de maat'? Kies:

- De kunstenaar volgt haar eigen visie en verzet zich tegen het denken in hokjes.
- De kunstenaar heeft maatwerk afgeleverd en de eigen wensen op de tweede plaats gezet.
- De kunstenaar heeft een uitvergroting gemaakt, waardoor het grappig wordt en de zeggingskracht vergroot.

11. Edith

Omschrijving Egon Schiele (1890 - 1918)
Titel Portret van Edith
Datering 1915
Materiaal getekend en geschilderd met olieverf op doek
Object schilderij

Dit is een schilderij gemaakt door Egon Schiele, een Oostenrijkse kunstenaar. Hij en Edith waren getrouwd. De schilder heeft haar hier in haar trouwjurk weergegeven. In het echt was de jurk zwart met wit gestreept, maar de kunstenaar heeft de jurk kleur gegeven.

Edith staat ingetogen, wat verlegen op het schilderij. Dat is extra opvallend als je weet dat de kunstenaar juist beroemd werd met expressionistische schilderijen en tekeningen van vrouwen in erotische poses en naakten. En voor hij met Edith trouwde een 'losbandig' leven leidde. Misschien verwachtte hij van zijn vrouw andere dingen: zoals lief en braaf zijn, en zedig. Misschien zelfs passiviteit, want ze staat er een beetje als een lappenpop bij, ook omdat haar voeten niet op de grond staan. Het kan ook zo zijn dat ze echt zo was, 'een respectabel meisje uit de middenklasse', waardoor de moeder van de schilder opmerkte: 'Edith is de schoondochter waar ik van droomde.'

Het is een prachtig tekenachtig geschilderd werk, Edith staat prominent en van top tot teen afgebeeld, voor een sobere achtergrond die niet afleidt, waardoor alle aandacht naar haar in de gekleurde jurk gaat. Let op de details van haar gezicht, de grote ogen, de blosjes op haar wangen, en de houding van haar handen.

De kunstenaar werd slechts 28 jaar oud en stierf drie jaar later net als de zwangere Edith aan de Spaanse griep.

Opdrachten

1. Wat is de *verschijningsvorm* van dit kunstwerk?

2. Is dit een origineel werk, is het uniek? Leg je antwoord uit.

3. Bedenk aan de hand van de titel tot welk *genre* de voorstelling hoort.

- Mensfiguur
- Portret
- Zelfportret

4. Heeft de persoon op het schilderij in werkelijkheid bestaan, denk je?

5. Hoe heet het wanneer iemand geheel is afgebeeld?

6. Hoe is het onderwerp afgebeeld?

- En profil
- En face
- A trois quart

Wat is het verschil?

7. Welke woorden vind je van toepassing?

- Agressief
- Angstig
- Chique
- Kwetsbaar
- Feestelijk
- Eenzaam
- Lieflijk
- Realistisch
- Romantisch
- Verdrietig
- Verlegen
- Sober
- Vrolijk
- Statisch
- Futuristisch
- Eerbetoon

Leg je keuze uit aan de hand van *aspecten van de voorstelling*:

8. De kunstenaar heeft de jurk van de vrouw aangepast, van zwart-wit naar kleur. Leg uit hoe dit de betekenis en *zeggingskracht* van het schilderij vergroot.

9. Welke keuzes van de kunstenaar dragen daar nog meer toe bij?

Denk aan het beeldende aspect *compositie*:

10. Over welk groot menselijk thema gaat dit werk?

12. Industriële maat

Kunstenaar Carl Andre (1935)
Titel Weir (Stuwdam)
Datering 1983
Materiaal Cederhout (gezaagd)
Object Sculptuur

De Amerikaanse kunstenaar Carl Andre gebruikt hout als materiaal, afkomstig uit de natuur waar hij woont. De blokken zijn allemaal even groot, het is een standaard maat uit een houtzagerij. De balken zijn met een cirkelzaag gezaagd, industrieel ogend zodat de menselijke hand onzichtbaar is.

De afmetingen zijn 90 cm x 30 cm x 30 cm: drie keer de dikte is hetzelfde als de hoogte van een blok. Blokken die in gewicht nog door hemzelf te dragen zijn. De kunstenaar wil zelf de blokken kunnen optillen, neerzetten en verplaatsen. Als machines dat zouden doen vindt hij de afstand van maker tot werk te groot.

De sculptuur die je hier ziet heet *Weir*. Dat betekent stuwdam in een smalle stroom, of een bouwsel in een snelle stroming om vis mee te vangen. Het bestaat uit negen rechtopstaande blokken en daartussen twaalf liggende, die samen een vierkant vormen. De kunstenaar heeft de sculptuur speciaal voor dit museum gemaakt, in 1983. Je kunt je voorstellen hoe je dit kunstwerk groter kan maken door hetzelfde patroon te herhalen.

Opdrachten

1. Welk materiaal heeft de kunstenaar gebruikt om dit werk te maken?

2. De kunstenaar vindt de menselijke maat belangrijk en gebruikt blokken die hij zelf kan tillen. Bedenk een reden hiervoor.

3. Noem een contrast met de *verschijningsvorm* van het kunstwerk en het natuurlijke materiaal waar het van is gemaakt.

4. Dit werk is:

- Tweedimensionaal
- Driedimensionaal

5. Als je vanuit *vogelvluchtperspectief* naar dit werk kijkt, welke vorm heeft het kunstwerk dan?

6. In het werk zijn verschillende vormen te zien, maak van ieder een schetsje:

Open vorm:

Gesloten vorm:

Restvorm:

7. Leg aan de hand van dit kunstwerk uit wat *symmetrie* is:

8. Is het mogelijk de *compositie/plaatsing* van dit kunstwerk aan te passen? Leg uit waarom wel of niet.

12. Zelf kiezen en oefenen met het thema 'De mens, de maat'

	Kunstenaar
	Titel
	Datering
	Materiaal
	Object

Kunstenaar
Titel
Datering
Materiaal
Object

Ga na hoe het kunstwerk bij het thema past en zet het nummer erbij.

Kies:

1. Het is: van formaat (heel klein of juist heel groot)
2. Het heeft de menselijke maat
3. Het is maatwerk (in opdracht, of site specific, of door de vorm van muren of doek)
4. Het is origineel (door een originele excentrieke kunstenaar met een eigen visie)
5. Het is architectuur
6. Of toegepaste kunst zoals meubels of een keuken (op de menselijke maat)

Kies een kunstwerk om verder te onderzoeken en bekijk het 'in het echt'.

1. Beschrijf de verschijningsvorm:
2. Maak een schets van het werk en beschrijf het aan de hand van aspecten van de voorstelling:
3. Beschrijf materiaal en techniek:
4. Verbind het kunstwerk met het thema 'De mens, de maat'.
5. Beschrijf de gebruiksfunctie of de zeggingskracht:

Woordenlijst

Aspecten van de voorstelling: dat wat te zien is op een schilderij of wat het kunstwerk verbeeldt

Aspecten van de vormgeving: de beeldende aspecten, materiaal en techniek

Beeldende aspecten: compositie/ ordening, kleur, licht, lijn, textuur, ruimte, structuur, vorm, geluid, hanteringswijze

Abstract: non-figuratief: kleur, vorm en lijn komen in plaats van de herkenbare voorstelling

Ambachtelijk: op originele traditionele wijze gemaakt

Autonome kunst: vrije beeldende kunst (zonder opdrachtgever of gebruiksfunctie)

Buste: borstbeeld (kop, nek, schouders)

Compositie: ordening

Consumentisme: een manier van leven waarin het kopen van secundaire goederen belangrijk is. Iets bezitten voor de status of identiteit.

Consumptiemaatschappij: een samenleving gericht op het verwerven van goederen en diensten voor status

Contrast: tegenstelling (zoals donker - licht)

Decoratie: versiering

Driedimensionaal: van meerdere kanten te bekijken, zoals een beeld (niet plat)

Dynamisch: beweeglijk, onrustig

Effect: gevolg

En face: iemand of het gezicht van voren gezien

En profil: iemand of het gezicht van opzij gezien

Gebruiksfunctie: de praktische functie waar een object voor is bedoeld, die de vorm bepaalt

Geometrisch vormen: wiskundige vormen die je met een liniaal of passer kunt maken

Genre: thema in de kunst, zoals portret, landschap, stilleven

Identiteit: kenmerkend aan iemands persoonlijkheid

Maatwerk: kunstwerk gemaakt naar opdracht of op maat van een ruimte

Object trouvé: alledaagse voorwerpen die samen een assemblage vormen

Organische vormen: plantaardige, dierlijke of menselijke vormen

Primaire kleuren: rood, geel en blauw: basiskleuren waarmee andere kleuren gemengd kunnen worden (secundaire en tertiaire)

Restvorm: ruimte tussen vormen

Sculptuur: een beeld/ beeldhouwwerk (traditioneel of modern)

Site-specific: kunst gemaakt voor een bepaalde omgeving

Sokkel: een voetstuk waarop een sculptuur wordt gezet

Statisch: rustig, niet bewegend, in evenwicht

Stijl: Een kenmerkende manier waarop beeldende middelen worden gebruikt door een persoon, groep, tijd of cultuur

Symmetrisch: Beide helften zijn spiegelbeeldig

Toegepaste kunst: kunstvoorwerpen met een functie die de vorm bepalen

Tweedimensionaal: 2D, plat, vlak

Verschijningsvorm: Hoe een kunstwerk eruit ziet

Vogelvluchtperspectief: Vanaf een hoog standpunt naar beneden kijken

Zeggingskracht: Hoe de betekenis van iets wordt uitgedrukt

© Kunstmuseum Den Haag

Januari 2025

Afdeling Educatie

Tekst: Iris Beljaars

Vormgeving: Afdeling Foto&Vorm

De afdeling Educatie van Kunstmuseum Den Haag staat niet in voor de juistheid van de inhoud van de voor deze kijkwijzer als bron gebruikte websites en publicaties en neemt geen verantwoordelijkheid voor de gevolgen van eventuele fouten in deze kijkwijzer.

